

הקדמה

{לאוין שונים באיסור דם}

כתב הרמ' (ספר המצוות שורש ט) שמצינו בתורה שבע אזהרות בלאו של אכילת דם, וכל הלאוין נמנים במצוה א', (ל"ת קפד), וה"ה למנין המלקות אינו אלא א' וכל הלאוין רק לחזק האיסור והוא עוון גדול שהתורה הכפילה אזהרתה פעם אחר פעם.

אבל הרמב"ן בהשגות שם האריך לחלוק על הרמ' דלוקה על כל לאו ולא, אבל בדם מודה להרמ' דבגמ' לעיל (ד, ב) יש טעם ודין שונה לכל לאו, ולכן אינו לוקה על כל א'.

והנה, במשנה תנן דם הקזה בזמן שהנשמה יוצאה בו, וע' להלן כב, ב גדר הדברים לידע מתי דם הוא דם שהנשמה יוצאה בו, וכתבו התוס' (ד"ה דם הקזה) דה"ה דם שחיטה ועיקור אלא התם פשיטא, ובדם הקזה חידוש הוא דבדרך כלל אינו מקיז עד שיוצא דם הנפש.

אולם בדברי הרמ' (מאכ"א ו, ג) הביא דין המשנה רק לגבי דם הקזה ובשאר הדמים בשחיטת הסימנים משמע דלא בעינן דם שהנשמה יוצאה בו, וכבר עמד ע"ז הלח"מ דברמ' משמע דלא כתוס', וביאר דהרמ' ס"ל דדם היוצא ממקום הסימנים דשם עיקר חיות הבהמה אז כל דם היוצא משם בכלל דם הנפש, ורק בדם הקזה התם בעינן דם שהנשמה יוצאה בו בכדי שיהיה בכלל דם הנפש. וע' ערל"נ שהוכיח כדברי הרמ' מגמ' נדה (עא, א), ע"ש.

{מחלוקת רשב"א ורמב"ם בדין בשר וגיד הנשה של אדם}

והנה, בברייתא ממעטינן שאר דמים מכל ופרט וכלל דוגמת עוף ובהמה, ואוציא דם שרצים שאין בהם טומאה חמורה ודם ביצים שאינו מין בשר וכו'. וברייתא זו ממעט לגמרי גם מאיסור לאו, ולא רק כהמשנה למעט מאיסור כרת ויש לאו משום דם האברים. ומכאן זה כתבו האחרונים [ערל"נ שפ"א ומים חיים] דדם ביצים במשנה פירש"י או דם ביצי תרנוגלת או דם ביצי זכר, ותוס' דחו דלא יתכן דמפורש כאן בברייתא דדם ביצים לא דאינו מין בשר, בע"כ היינו דם ביצים כפשוטו. וכתבו ליישב דכאן בברייתא למעט מלאו ודאי היינו דם ביצים גמורים, אבל במשנה דהמיעוט רק מכרת יל"פ שם דם ביצים זכר ואין בה כרת דהוי רק דם האברים.

והנה בעיקר הברייתא, בתוס' (ד"ה אוציא) העירו דיש למעט הכל דאין טומאה חמורה ורק כך פשוט יותר. אבל הרשב"א בשו"ת (ח"א סי' שסד) הקשה דדם אדם ממעטינן דאין בהם טומאה קלה והאריכו להלן אם אכן לא יתכן טומאה קלה בבשר אדם, והקשה ת"ל למעטו משום שאין לאדם דין שחיטה, וכולו היתר כמו דגים וחגבים, ומאחר דאין באדם דין שחיטה אין בו איסור אבר מן החי ובשר מן החי, וא"כ למה לא אמרינן דדם אדם מותר דכולו היתר.

ותי' הרשב"א דא"א לומר דכולו היתר דיש בו גיד הנשה, וכתב הרשב"א לחדש דגיד הנשה של אדם אסור, וטעמו דמבואר להלן בכוי דבריה בפנ"ע ואעפ"כ יש לו גיד הנשה כיון שיש לו כף הירך, הרי שתלוי בכף הירך, ואדם נמי יש לו כף הירך וגידו אסור, ואדרבה עיקר מעשה היה בגיד הנשה של יעקב אבינו.

נמצא ברשב"א שני חידושים, חדא, אין איסור באדם כלל וכולו היתר, ומותר לאכלו, ושנית, יש בו איסור של גיד הנשה.

והנה, בדין א' ברמב"ם חולק (מאכ"א ב, ג) וס"ל דבשר אדם אסור באיסור עשה, דאחר פרשת שבעה מיני חיה נאמר בתורה זאת החיה אשר תאכלו הא כ"ש חוץ מהן לא תאכלו ולא הבא מכלל עשה עשה. ונחלקו הראשונים בזה בכתובות (ס, א) וע"ש ברמב"ן שהאריך אם בשר אדם מותר או לא, ונפק"מ לחלב אשה למה אין בו איסור יוצא מן האסור, ע"ש. [ונאריך בזה להלן דף כב באורך].

ובאמת בביאור הגר"א (יו"ד סי' עט ליקוט סק"ד) כתב דגופא מקורו של הרמ' לאסור בשר אדם מגמ' כאן וברייתא זו דמבואר דלא ממעטינן דם אדם כמו דגים וחגבים דכולו היתר, ש"מ דבשר אדם אינו מותר, והגם דאין לו דין שחיטה מ"מ אסור באיסור עשה.

ובדין שני לגבי גיד הנשה של אדם, עיקר דינו של הרשב"א הובא לדינא במשנה למלך (מאכ"א ח, א), אבל בשער המלך (שם) כתב דהכל תלוי זה בזה, ורק הרשב"א דס"ל דבשר אדם מותר ממילא ס"ל דגיד הנשה שלו אסור שיש לו כף הירך, אבל להרמ' דאסור באיסור עשה א"כ דין אדם כמו טמאים והרי גיד הנשה אינו נוהג בטמאים כמבואר בגמ' חולין (ק, ב) לדעת החכמים, ולכן אינו נוהג באדם, נמצא דהרמ' פליג על שתי דינים של הרשב"א, ותלוי איך ללמוד כאן בגמ' למה לא ממעטינן דם אדם מכולו היתר, דלרשב"א היינו משום גיד הנשה שלו, ולרמ' משום בשר אדם אסור.

ובעיקר דברי השער המלך דלרמ' אדם הוי בכלל טמאים, כן מבואר בפשטות הרשב"א עצמו בתשובה שם, וכ"כ במנח"ח (מצוה ג אות ב) וצל"ח (חולין פט, ב) וחת"ס (חולין שם), אבל אינו דבר מוסכם, ובפר"ח (יו"ד סי' סה סעיף טז) ופר"מ שם (סה, מב"ז ד) ס"ל דגם להרמ' גיד הנשה של אדם אסור ואינו בכלל טמאים.

{מחשבה לכלב}

כלל אמרו בטהרות וכו' עד שיפסל מאכילת כלב וכו' הכא לאחותי ליה טומאה אי חזי לאדם וכו'. מבואר כפשוטו בגמ' דאם כבר ראוי לקבל"ט אז עדיין יש לו שם אוכל אם אך ראוי לכלב, אבל אם כל דין אוכל שבו רק משום הכלב לא מספיק.

והנה, יש מחלוקת גדולה בין הרמ' והראב"ד ריש טומאת אוכלין, שפסק הרמ' דרק אוכל המיוחד למאכל אדם מקבל"ט, אבל אינו מיוחד למאכל אדם אינו מקב"ט. ולהלן בפ"ב (הי"ד) פסק כל אוכל שנפסד ואינו ראוי עכשיו לאדם אינו מקב"ט, הרי דהכל תלוי באדם בלבד.

והשיג הראב"ד שם (פ"ב הי"ד) ממשנה בטהרות (פ"ח מ"ו) וכדין הגמ' כאן דאם היה ראוי לאדם אז מקב"ט עד שיפסל מאכילת כלב. וכתב הראב"ד דדין זה אינו רק אם נטמא בפועל אלא אם אך היה פעם אוכל הראוי לקבל"ט אז שוב מקב"ט עד שיפסל מאכילת כלב, ורק אם מעולם לא היה לו תורת אוכל לאדם לא מספיק באכילת כלב.

אבל הרמ' בפיה"מ בטהרות שם כתב להדיא דאין הדין כן, ואם לא נטמא עדיין ורק ראוי לקבל"ט אז מיד שנפסד לאכילת אדם אינו מקב"ט, וכל דין המשנה שם רק אם כבר נטמא אז לא פקע טומאתו עד שיפסל מאכילת כלב.

באופן שנחלקו בדין הגמ' כאן דאם כבר היה אוכל לאדם אינו נטהר עד לכלב, האם זה רק כיון שכבר נטמא בפועל ולא פקע טומאתו, או אפ"ל אם רק ירד לידי תורת קבלת טומאה נמי. וכתב הכס"מ ד"ל דמקורו של הרמ' גופא מסוגיין דלשון הגמ' הוא לאסוקי טומאה לאחותי טומאה, משמע דהכל תלוי בטומאה בפועל ולא בתורת קבל"ט.

וכתב הנו"ב (קמא יו"ד סי' כו ד"ה ודע) דאינו יודע מה שמח כ"כ הכס"מ מדברי הגמ' כאן, דשפיר יל"פ להראב"ד דהכוונה אם ירדה לידי תורת טומאה שכבר היה זמן שיכול לקב"ט, ואילו לשון הגמ' אינו ראייה דהרבה פעמים מצינו לשון טומאה והכוונה לקבלת טומאה ולא שנטמא בפועל, וכמו דתנן בכלים (כה, ט) כל הכלים יורדים לידי טומאתם במחשבה, והיינו לידי תורת קבלת טומאה, וא"כ אין מלשון הגמ' שום ראייה להרמ'.

ובעיקר פלוגתתם גם ברש"י בפסחים (מה, ב) מבואר כהראב"ד, וכן הוא דעת רוב הראשונים, וביניהם רשב"ם בב"ב (פ, א), וכן בתוס' בב"ב שם, ובנדה (נ, א), וכ"כ הרמב"ן חולין לד, א, והרא"ש בחלה (פ"א מ"ח), וכן דקדק החקרי לב (יו"ד סי' עה) מדברי הר"ן בפסחים (ל, א).

וכאמור פשטות הגמ' בפסחים שם מורה כהראב"ד, וע' רש"ש שם בישוב שיטת הרמ' משם.

א"ל כגון דאיכא פחות מכזית נבלה וצרפה לפחות מכביצה אוכלים דהאי והאי הוי כביצה. ובתוס' ביארו למה נקט דוקא פחות מכזית דמשמע בברייתא או במשנה דמיירי שיש רק כח של טומאה קלה בלבד, ואילו יש כזית יש בעצם כאן טומאה חמורה של כזית.

ובגמ' ע"ב אמר ר' חנינא דאירי בכזית נבלה וכו'.

והנה, רש"י בחולין (פב, א) הביא דברי הגמ' כאן על דברי ר"ש שם דפרה מטמא טומאת אוכלים הואיל והיה לו שעת הכושר, והקשה רש"י ת"ל שיש לו טומאה חמורה דסופו לטמא טומאה חמורה. ות"ל כגמ' כאן דיש נפק"מ אם מצרפים פחות מכזית פרה עם עוד אוכלים ועכשיו הכל כביצה לטומאת אוכלים.

ודקדקו התוס' בב"ק (עז, א ד"ה פרה) מלשון רש"י דכדי שהאוכל מקב"ט בעינן שיגע בו שרץ ממק"א, והקשו דעכ"פ באופן שיש שם כזית של נבלה או פרה הרי האוכל יכול לקב"ט מכח הכזית. והיינו דאה"נ בפחות מכזית אין כאן כח לטמא האוכל וצריך הכשר שרץ, אבל בכזית למה א"א לנבלה ופרה עצמה לטמא.

ובשטמ"ק (ב"ק שם בשם ר"פ) כתב ליישב דא"א לנבלה לטמא האוכל, דהרי בעינן קבל"ט של אוכל שלם של כביצה, [כ"ה שיטת רש"י ותוס' שם בב"ק, הגם דבשיטת רש"י בעלמא ס"ל דלקב"ט לא בעינן שיעור כביצה ואכ"מ], וא"כ נמצא דבעינן קבל"ט של הנבלה ג"כ, וא"כ א"א לנבלה לטמא המקצת אוכל דבעינן שיעור של הנבלה גם לקבל"ט, וא"א לו לטמא וגם לקבל"ט, ולכן בעינן הכשר שרץ ממק"א, ומקבל הכל טומאה מן השרץ.

וכתב הקה"י (טהרות סי' לח) דודאי גם תוס' מודו לזה דלא יתכן לטמא ולקבל טומאת עצמו, ורק תוס' ס"ל דכל דין כביצה לקבל"ט הוא רק שיעור אוכל, אבל אין דין דכולו מקב"ט, אלא במקום שיש צירוף כביצה יש חשיבות וכל חלק יכול לקבל טומאה. ולכן הנבלה יכול לטמא האוכל בלבד. אבל ר"פ ס"ל דדינא הוא דכל הביצה מקב"ט ושפיר א"א לנבלה לטמא וגם לקב"ט.

ובאמת עיקר נידון זה מצינו ברמב"ן בשבועות (יא, ב) והוא ג"כ נוגע לסוגיין, שהקשה הרמב"ן אפי' אם יש שרץ שמתמא מבחוץ, הלא הנבלה כבר טמא בטומאת עצמו, והרי מצינו במנחות (כד, א) דאמרינן שבע לה טומאה, וא"א לקבל עוד טומאה, וא"כ איך מהני כאן אפי' בנגיעת שרץ מבחוץ.

ותי' הרמב"ן דאח"כ אם נוגע בחלק הנבלה אינו כלום, אבל אם נגע באוכל מטמאו. ועוד תי' הרמב"ן דאפי' אם נוגע בנבלה כיון דמצורף ומדובק מספיק נמי לטמא האוכל.

וכתב הקוב"ש (פסחים אות קפה) וכן בקובץ הערות (סי' יט אות ב) דמבואר ברמב"ן דא"א לנבלה לקב"ט כלל דשבע לה טומאה, ולשני התי' רק האוכל מקב"ט ואעפ"כ מספיק לדין כביצה, דאין דין שכל הכביצה מקב"ט אלא שיהיה שם כביצה אוכלים, ואז כל חלק מבק"ט, וזה כמש"כ לעיל בשיטת התוס', אבל בשיטת ר"פ לעיל משמע דבאמת דינא הוא לקבל טומאה בכל הכביצה.

ואגב בקוב"ש שם ביאר ב' תי' הרמב"ן שהנבלה אינו מקב"ט ורק האוכל, וכתב ב' תי' אם נוגע באוכל או אפי' בנבלה, וביאר דתלוי איך מבינים לעולם דין מגע קצתו מגע כולו, אם מגע שלו רק במקצת ורק נטמא כולו נטמא מקצתו, או עצם המגע עצמו הוי ככולו. ולצד א' שהוא רק במקומו ורק נטמא מקצתו נטמא כולו לכן כאן בנבלה דשבע לה טומאה צריכים ליגע באוכל. אבל לתי' ב' כתב הרמב"ן דמחובר וא"כ כל מגע הוי מגע בכל מקום וממילא אפי' נוגע בנבלה הוי כמגע באוכל.

א"ה ליבעי הכשר דכעת אינו מטמא טומא"ח, ותי' כיון דאילו מצרף ליה לכזית וכו' מספיק לדון דכעת מטמא טומא"ח. ובתוס' (ע"ב ד"ה רב חנניא) פירשו דר"ח שם פליג על סברא זו, דסו"ס כעת אינו מטמא טומא"ח ובעי הכשר. אבל ברמ' (טומאת אוכלין ג, ה) כתב ב' תי' הגמ', וכתב הכס"מ דהרמ' ס"ל דלא פליגי בדינא, ורק בעוד היכ"ת שיש נפק"מ לטומאה קלה, או בפחות מכזית, או אפי' בכזית וחיפהו בבצק. וע' משמרות כהונה שדקדק נמי מתוס' חולין (קכא, ב) שנקטו בפשיטות דאם מצרף לכזית מהני, ש"מ דליכא פלוגתא בדין וכדעת הרמ'.

אולם הגם דמפורש כאן בעיקר הגמ' בע"א דיש סברא כזו לצרף עוד כזית ומספיק לדון עכשיו כסופה לטמא, מ"מ רש"י בבכורות (י, א) כתב טעם אחר דלא בעי הכשר דמעיקרא היה בו כח לטמא טומא"ח בעודו כזית, וכבר תמה בשטמ"ק שם (אות כז) דזה נגד סברת הגמ' כאן שהוא טעם אחר, וגם דחה סברת רש"י מסוגיית הגמ' בחולין (עג, ב), ע"ש. וכתבו בכתר ישועה ועולת שלמה דכנראה רש"י מפרש כן בכוונת הגמ' דאין הכוונה דאפשר כעת לצרף אלא דמתחילה היה בו כח זה ולא פקע.

באדם דטומאה בוקעת ועולה. ובשטמ"ק (אות ג' השמטות) תמה דהתינח למעלה אבל מן הצד אינו בוקע ועדיין יש טומאה קלה. וכתבו בשם תוס' יסוד דגם מן הצד מטמא מדין מת מדין כסותו של מת. והוא יסוד גדול הנזכר כאן בשטמ"ק, ומקורו בגמ' חולין (קכה, ב) דמצינו מושג כזה דמת בכסותו הכסות בטל למת ועכשיו מטמא מכל הצדדים, וגם כאן אין הבקיעה דוקא מדין רצועה אלא דהכל בטל למת וממילא גם מן הצד טמא מדין מת, ומטמא שם טומאת מגע, ואין כאן טומאה קלה.

ובשפ"א העיר דא"כ למה תי' בגמ' מדין רצועה אפי' לר"י בחולין שם דלית ליה דין טומאה רצועה בוקעת ועולה מ"מ מודה למת בכסותו, והו"ל לומר סתם מדין מת בכסותו.

ובעיקר הדין יעויין בר"ש באהלות (פ"ב מ"ד) שהביא מספרי זוטא דגולל ודופק ובגד של מת וכו' והוא גזה"כ וכו' ואפשר בגד של מת היינו דין זה של מת בכסותו ואפשר שם מקורו לעיקר דבר זה דמטמא, ועכ"פ הוא חידוש כאן בגמ' מושג של כסותו של מת, ונוגע מאד לכמה משניות באהלות ע' היטב שם פ"ט מט"ו ובביאור הראב"ד בהשגות (טו"מ ו, ח) דדבריו מבוארים מאד ליסוד זה של כסותו של מת דמטמא במגע.